

LUNDS UNIVERSITET
Språk- och litteraturcentrum

De Angelis sermo

Utgåva av en predikan från Vadstena kloster på Den Helige Mikaels Dag

Katarina Hallqvist

LATK11 Latin: Examensarbete för kandidatexamen

Handledare: Cajsa Sjöberg

Termin: VT 2018

ABSTRACT

After the monastery of Vadstena had been closed down and shattered in the stormy winds of the Reformation, its remaining legacy of nearly all Swedish medieval sermons written in Latin has been preserved at the University Library of Uppsala, drawing only little attention to itself.

Being so utterly unnoticed, it is of greatest importance to facilitate the scientific study of these texts. Since reading the shorthand of the Vadstena cursive takes a lot of hard work to learn, transcribing the material into modern writing makes the texts more easily available for research.

The main purpose of this essay is to provide an edition of one of these sermons, written during the first part the fifteenth century.

Together with the edition a short introduction is given into the world of the Vadstena library, the preaching of the brethren and the scribal conditions. The instructions given by the foundress of the monastery, St. Bridget, and a short description of Acho Iohannis, the Vadstena preacher who wrote and performed this actual sermon, are also presented.

The work concludes with a translation into Swedish, which is also provided with references, readable for those who do not know Latin.

Keywords: Vadstena, sermon, manuscript, edition, predikan, handskrift.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. INLEDNING	i
1.1 Introduktion	i
1.2 Syfte och metod	i
1.3 Material	ii
1.4 Avgränsning och disposition	ii
1.5 Forskningsöversikt	iii
2. BAKGRUND	iii
2.1 Vadstena klostets bibliotek	iii
2.2 Vadstenabrödernas predikoplikt	v
2.3 Den tematiska predikan	viii
2.4 Acho Iohannis	viii
2.5 Skrivande, skrivare och skrift	ix
2.6 Skrivande, skrivare och skrift i Vadstena	xi
2.7 Handskriften	xii
3. EDITIONSPRINCIPER	xiv
3.1 Kritiska apparater	xiv
3.2 Ortografi	xiv
3.3 Interpunktion	xv
3.4 Citat	xv
3.5 Huvudtexten	xv
3.6 Förkortningar	xvi
Illustration: Handskriften	xx
4. Editionen	1
5. Översättning	12
6. Bibliografi	18

1. INLEDNING

1.1 Introduktion

Medeltidsmänniskan levde indragen i det ständigt pågående frälsningsdramat där vägen mot målet i det himmelska Jerusalem kantades av djävulens försåt. Till sin hjälp i jordelivets kamp emot ondskans makter hade hon de goda makterna, i synnerhet de goda änglarna.

Änglarna har i Bibeln framför allt två uppgifter: att i den himmelska liturgin ständigt lovsjunga Gud samt att verka som Guds budbärare och utföra hans uppdrag på jorden. Man tänkte sig att Gud styrde universum med hjälp av änglarna och att varje människa därigenom fick en egen skyddsängel. Dock hade änglarna en fri vilja, vilket fick till följd att några gjorde uppror och kastades ut från himlen. Upprorsledaren Lucifer blev ledare för de onda änglarna. Därför kunde varje människa även beledsagas av en ond ängel.¹

I kampen mot de onda krafterna står ärkeängeln Mikael i centrum. Som ledare för de goda änglarna kämpar han mot draken och de onda änglarna. Mikael uppfattades därför som en särskild värnare om Kyrkan, missionen och de kristna och eftersom han bekämpar ondskan med sitt svärd är han också den som leder själarna hem till Gud. I Bibeln² sägs inte att det är Mikael som väger själarna inför domen, men i den kristna litteraturen är det vanligt att han identifieras som själavägaren.³

Hos den Heliga Birgitta är änglarna mycket betydelsefulla, framför allt i försvaret mot djävulens alla illistigheter, och de förekommer ymnigt i uppenbarelserna. Den text hon skrev till systrarnas officium, veckogudstjänsterna, sägs ha varit dikterad av en ängel och kallas därför *Sermo angelicus*.

Änglarna firades gemensamt på den Helige Mikael's dag 29 september, särskilt ärkeänglarna Mikael ("Vem är som Gud"), Gabriel ("Guds kraft") och Raphael ("Gud helar").⁴ I predikosamlingen från Vadstena kloster finns tämligen många predikningar på denna dag bevarade.

1.2 Syfte och metod

Syftet med denna uppsats är att enligt filologisk metod åstadkomma en textkritisk utgåva av den predikan från Vadstena på Mikaelidagen som återfinnes i C 326, fol. 69^v – 72^r. Detta arbete tillgängliggör således en text som kan användas som underlag för vidare forskning om

¹ Gallén 1976, 529-532.

² Job 31:6 och Dan 5:27.

³ Gad 1966, 616-620.

⁴ Engelhart 1995, 280-281.

den svenska medeltidsmänniskans förhållande till himlamakterna, både onda och goda, vilket möjliggör en djupare förståelse för medeltidsmänniskans verklighetsuppfattning och tankevärld som underlag för beslut och leverne.

På grund av arbetets art har denna uppsats inte någon specifik frågeställning som utgångspunkt. Textutgåvan i sig är uppsatsens uppgift.

Utöver det rena transkriptionsarbetet har jag även försökt identifiera de källor predikanten använt i sin predikan. Detta detektivarbete har möjliggjorts genom sökning i elektroniska källor. Efter att citatet återfunnits har jag sedan gått vidare med att ta reda på var denna text återfinns i en modern auktoriserad utgåva. Resultatet återfinns i Apparatus fontium (2). För bibelcitaten från Vulgata finns en Apparatus biblicus (1) och för övriga kommentarer och anmärkningar relaterade till själva editionen en Apparatus criticus (3).

1.3 Material

Materialet är en handskrift som återfinns i Uppsala universitetsbiblioteks s.k. C-samling. Där finns en stor del av de medeltida texter vi idag har kvar i Sverige och återstoden av Vadstena brödrakonvents bibliotek ingår också. Tillgången till handskriften har möjliggjorts via digitala foton och det stora arbetet har bestått i att transkribera denna text till modern skrift och interpunktion. Jag har således inte varit i fysisk kontakt med handskriften, även om en resa till Uppsala skulle ha inneburit tillfälle till detta.

Som en hjälp i arbetet har, förutom diverse lexika och personlig handledning, även använts Cappelli, Adriano. 2016. *Dizionario di abbreviature latine ed italiane*. Urspr. utg. 1929.

1.4 Avgränsning och disposition

Arbetet avgränsas således till en utvald predikan bland dem som återfinns på den Helige Mikael's dag. Valet föll på en av de erkänt förnämligaste av predikanterna under Vadstena klostrets blomstringstid på 1400-talet, Acho Iohannis, vilken beskrivs nedan. Jag koncentrerar mig på en textkritisk edition av denna predikan och kompletterar denna med en svensk översättning. Jag kommer därför inte att gå djupare in på det teologiska innehållet.

Dock avser jag att utöka den bakgrundsbild jag påbörjade i introduktionen med ett bakgrundskapitel som redogör för Vadstenabrödernas bibliotek, deras predikouppgift och arbetssätt samt där även ge en personbeskrivning av den aktuelle författaren. Jag kommer också att kortfattat redogöra för det medeltida sättet att skriva ned texter samt beskriva den

aktuella handskriften. Sist i det inledande avsnittet redogör jag för de editionsprinciper jag haft. Därefter presenteras textutgåvan enligt dessa principer.

Allra sist finns översättningen av den latinska texten. Även denna har försetts med en notapparat, för att underlätta för den som inte har kunskap i det latinska språket och kan ta till sig de viktigaste upplysningarna i utgåvans kritiska apparater. Den ger även en svensk översättning av titlarna till de källtexter predikanten refererar till. Denna notapparat är dock inte lika fullständig som den latinska utgåvans genom att uppgifterna i Apparatus criticus inte tagits med.

1.5 Forskningsöversikt

Än så länge finns endast en bråkdel av vadstenasamlingens predikningar utgivna. Från 1942 föreligger samtliga 31 predikningar på S:t Henriksdagen, utgivna av den finländske forskaren Aarno Maliniemi: *De S. Henrico. Episcopo et martyre. Die mittelalterliche Literatur über den Apostel Finnlands. II Legenda nova. Sermones.*

Maria Berggren utgav 2009 samtliga predikningar till klosterfolk och präster: *Ad religiosos et sacerdotes.*

Utöver dessa båda kompletta utgåvor finns ett antal enstaka predikningar utgivna i diverse uppsatser och artiklar av exempelvis Anna Fredriksson, Henrik Vitalis och Håkan Hallberg.⁵

2. BAKGRUND

2.1 Vadstena klostrets bibliotek

Av det medeltida predikomaterial som idag återstår i Sverige utgör predikningarna från Vadstena kloster det i särklass största. Kvar från annat håll finns en predikosamling, ett homiliarium, daterad till början av 1200-talet från Alvastra kloster. Man vet dock inte vem som skrivit eller sammanställt predikningarna eller ens huruvida det skett i klostret eller någon annanstans. En svensk proveniens är därmed inte säkerställd.⁶

Den första predikosamlingen man säkert vet skrivits i Sverige är en samling på sjutton *collaciones*, predikningar, av en frater Ingemar, som troligen innehade en predikatur, en särskild predikanttjänst som inrättats vid domkyrkorna, och medföljde ärkebiskopen Birger

⁵ Exempelvis utgåvor av följande predikningar: *Corona aurea super caput eius* (Fredriksson 1990). *In canonizatione Birgitte* (Vitalis 1991). *Acho Iohannis scribens, praedicans, auditus. Två Vadstenapredikningar i två versioner* (Hallberg 1997).

⁶ Härdelin 2005, 233.

Gregersson på en visitationsresa 1376. Majoriteten av dessa predikningar framförde Ingemarus på denna resa, de övriga vid ett par synoder 1376 och 1377.⁷

Från de elva dominikankonvent som etablerades i Sverige under 1200- och 1300-talen finns också kvar några få predikosamlingar. I dem är de predikningar som inte skrivits av kända europeiska predikanter anonyma. Bland dessa finns några som behandlar nordiska helgon. Det är sannolikt att de har skrivits i Norden.⁸

Det finns alltså mycket lite kvar från andra håll än Vadstena, men det betyder inte att det inte predikades i någon vidare omfattning under medeltiden. Redan från Karl den stores hov hade direktiv om stora ansträngningar för prästernas förkovran kommit och därifrån spreds både undervisning och böcker ämnade som predikohjälpmiddel. Predikan var nämligen ett mycket betydande undervisningsmedel, vid sidan av bikten och fadderinstitutionen och skulle handla om hur man når det eviga livet. Om prästerna försummade det, skulle folket riskera att hamna i andlig fara. Därför skulle predikan anpassas efter folkets förmåga att förstå.⁹

Tiggarrordnarna, med sina välutbildade medlemmar, etablerade sig redan på 1200-talet i Sverige och hade sin predikokonst med sig. Det var en av dem som på Fastlagssöndagen 1314 predikade i kapellet på Finsta gård i Uppland på ett sätt som öppnade den 11-åriga Birgitta för att efteråt kunna möta och samtala med den korsfäste Kristus i en av de tidigaste uppenbarelserna. Där lades grunden till hela hennes tänkande kring människors likgiltighet inför Kristi lidande.¹⁰

Alla hade dock inte möjlighet att i början av 1300-talet få höra så god förkunnelse som Birgitta här fick. Sockenprästerna fick oftast sin utbildning vid domkyrkan och bland dessa kan man inte förutsätta predikan enligt konstens alla regler, men en del av dem tog också steget ut i det gränslösa Europa och förkovrade sig vid något av universiteten. Därifrån medförde de böcker till hjälp för tjänsten. Några av dessa sockenpräster inträdde senare i livet i Vadstena kloster. Då hade de med sig de böcker de använt, både avskrifter och egna predikningar.¹¹ Dessa införlivades med klosterbiblioteket¹², varifrån sedan utlåning skedde, i Vadstena även till sekulärpräster, präster i församlingstjänst. Kraven på sockenprästernas

⁷ Härdelin, 2005, 235.

⁸ Borgehammar 2018, 123-126.

⁹ Nilsson 1982, 45.

¹⁰ Jörgensen 1942, 49-54.

¹¹ Ett exempel på detta är Karolus Andree, som före sitt inträdande i klostret varit kyrkoherde i Vist 1422-1442 och som vid sitt inträde medförde många viktiga böcker till biblioteket. Kilström 1958, 136.

¹² Denna sed att införliva de böcker klosterinnevägnarna köpt eller kopierat för eget bruk med klosterbiblioteket verkar ha varit standard i hela Europa, antingen det skedde vid inträdet, som det verkar ha varit fråga om i Vadstena, eller vid bortgången, som var fallet på en del andra ställen. På så vis kunde klosterbiblioteken växa snabbt och genom de bröder som studerat vid universitet få tillgång till merparten av de viktiga skolastiska arbetena. Parkes 2008, 18.

förkunnelse skärptes under medeltiden och försummelse innebar böter. Vadstena kloster, dess bibliotek och dess predikande bröder blev därför av stor betydelse för det medeltida svenska kyrkolivet.¹³

Klosterbiblioteket i Vadstena byggdes snabbt upp till Sveriges i särklass största bibliotek. Man signerade böckerna enligt ett system som angav bokskåp, hylla och plats i raden på hyllan. Därför har det gått att räkna ut att det kom att omfatta uppemot 1500 volymer, vilka var och en kunde rymma upp till sju böcker. Inte särskilt många europeiska bibliotek var större. Utöver de böcker inträdande bröder bidrog med, köpte eller kopierade man böcker nere i Europa, exempelvis vid de stora koncilierna i Basel och Konstanz, eller på andra resor. Stora summor lades på denna import.¹⁴ I detta avseende var således Vadstena inte perifert, trots att det låg i landet vid världens ände, enligt tidens syn.

Biblioteket ägde både handskrifter på pergament, några inkunabler och ett och annat 1500-talstryck. De påkostade pergamenthandskrifterna lade kung Gustav Vasas män beslag på vid reformationen. I flera omgångar kom de till klostret och brandskattade det på böcker och annat av värde. Pergamenthandskrifterna slaktades och användes till bokbindningsmaterial till fogdarnas alltmer omfattande räkenskapsböcker. Klostret stängdes 1595 och de kvarvarande volymerna på lumpapper hamnade 1619 hos Gustav II Adolf. Han skänkte dem sedan till Uppsala universitetsbibliotek, där knappt 400 av de överlevande 450 volymerna än idag finns och utgör merparten av den s.k. C-samlingen.¹⁵

Det totala antalet predikningar från Vadstena klosterbibliotek uppgår till 12 794. Av dessa är 6 126 skrivna i klostret. Man har bland dessa kunnat fastställa att 79,3% är originalförfattade av bröderna, medan övriga är avskrifter av utländska förlagor. 1400-talet var den mest produktiva tiden, närmare bestämt 1415-1460¹⁶ och från den tidsperioden är också föreliggande predikan hämtad.

2.2 Vadstenabrödernas predikoplikt

Enligt den Heliga Birgittas anvisningar skulle klosterfolket i Vadstena utgöras dels av 60 strängt klausurerade systrar och dels av 25 bröder, vilka kan sägas ha utgjort ett mellanting mellan munkar och mendikanter, tiggarröder. Bröderna var nämligen stationerade i klostret, som munkar i monastiska ordnar, men hade även kontakter utanför klostret, företog resor och

¹³ Borgehammar 2010, 21-22.

¹⁴ Hedlund 1993, 33-34.

¹⁵ Systrarnas bönböcker på pergament var för små för att kunna användas som bokbindningsmaterial och skonades därför också. Dessa förvaras idag i Kungliga biblioteket i Stockholm.

¹⁶ Andersson och Borgehammar 1997, 213-215.

predikade för folket, som mendikanterna. Dock hade de inte mendikanternas uppsökande uppdrag, ”terminering”¹⁷, utan predikade för dem som kom till klosterkyrkan, vilken hade ovanligt stort utrymme för vanligt folk för att vara klosterkyrka.

Av de 25 bröderna skulle åtta vara lekbröder. Dessa levde på liknande sätt som systrarna. Fyra skulle vara diakoner och kunde predika på mindre viktiga dagar. Tretton skulle vara präster. Dessa skulle tillgodose övriga klosterinnevånarens prästerliga behov, samt predika för både dessa och folket. Antalet systrar, lekbröder och diakoner skulle alltså uppgå till 72, vilket skulle symbolisera den krets av både manliga och kvinnliga lärjungar som följde Jesus. De tretton prästbröderna symboliserade de tolv apostlarna samt Paulus.

Brödernas predikoplikt beskrivs av Birgitta själv i klosterregeln, *Regvla Salvatoris*, kapitel 15. I den nedan citerade versionen från Sten Eklunds utgåva återfinns detta dock i kapitel 13:

Sacerdotes vero isti tredecim tantummodo diuino officio, studio quoque et oracioni vacare debent nullisque aliis se implicare negociis vel officiis. Qui quidem omni die dominica euangelium illius diei in ipsa missa omnibus audientibus in materna lingua exponere teneantur cunctisque solemptatibus, quarum vigiliis seu profesta ieiunant in pane et aqua, atque aliis quibuscumque festis vigiliam habentibus debent publice predicare.¹⁸

Vi får här veta att bröderna, som enbart ska syssla med gudstjänst, studier och bön, åläggs att varje söndag utlägga evangeliet på modersmålet för att alla ska kunna höra det. Dessutom ska de predika offentligt på de dagar som föregås av en vigilia med fasta på vatten och bröd och överhuvudtaget vid de fester som har vigilia.

I den 23:e av de bifogade uppenbarelserna, *Reuelaciones extrauagantes*, utökas anvisningarna:

Christus loquitur:”Qui predicant veritatem meam, debent habere verba simplicia et pauca, in lectione sanctorum scripturarum fundata, vt homines venientes delonge capere sufficient et non attediantur in prolixitate et declamacione verborum superfluatorum. Nec debent proferre verba contorta more adulancium, nec multiplicare incisiones et distinciones capitulorum seu subtilitates leoninitatum, sed omnia moderare iuxta capacitates audiencium. Quia que populus simplex non intelligit, solet plus mirari quam edificari. Ideo, si est dominica, predicantes in ista religione proponant euangelium diei et eius exposiciones, Bibliam et ista verba mea et dilecte matris mee sanctorumque meorum, Vitas patrum et miracula sanctorum, symbolum fidei, remedia quoque contra temptaciones et vicia secundum vnius cuiusque capacitatem. Nam mater

¹⁷ Rundvandringar, då man gav folket god predikan och undervisning, samtidigt som man samlade in allmosor att leva på. Borgehammar 2018, 124.

¹⁸ Birgitta *Regvla Salvatoris*, XIII.

mea carissima simplicissima fuit, Petrus ydiota, Franciscus rusticus, et tamen plus profecerunt animabus quam magistri eloquentes, quia perfectam caritatem ad animas habuerunt.”¹⁹

Här talar Kristus genom Birgitta och påpekar att predikan ska vara lättillgänglig för de tillresta. Den får varken blir långrandig eller alltför konstfullt uttryckt och inte heller delas upp i för många delar. Efter evangelieutläggningen ska man ”föredraga Bibeln och dessa mina ord, min älskade moders och mina helgons ord, fädernas liv, helgonens underverk, trosbekännelserna samt botemedel mot frestelser och synder, allt efter vars och ens fattningsgåva”.²⁰

I de båda ovanstående citaten understryks lättbegripligheten och modersmålet. Vi kan därmed avliva myten om att man på medeltiden predikade på ett språk, latin, som folket inte förstod. Missförståndet kommer sig troligen av att predikningarna är nedtecknade på latin. Detta skedde därför att latinet var den tidens *lingua franca* och man skulle i det gränslösa Europa och den gemensamma västliga kyrkotraditionen kunna läsa varandras texter. Predikanten lärde sig sin predikan utantill och framförde den sedan på fornsvenska simultanöversatt. I princip kan bröderna sägas ha varit tvåspråkiga, vilket tydligt framgår i de s.k. *reportaciones*, i all hast nedtecknade anteckningar, som finns bevarade. De verkar åtminstone ibland ha lyssnat och lärt av varandra och antecknade då simultanöversättande tillbaks till latin. Ibland har man då i hastigheten inte kunnat hitta rätt ord på latin, utan skrivit ett eller flera ord på svenska. Johannes Borquardi, i klostret 1428-1442, var särskilt flitig med detta och blev själv en framstående predikant.²¹

Angelägenheten om det lättbegripliga hör förstås samman med kravet på den undervisning varje kristen behövde få sig till del för att kunna leva så att han efter döden fick del av det eviga livet och därmed undvek det katastrofala i själens eviga död. Den präst som ledde de människor som litade på honom fel, så att de utestängdes från paradiset, straffades dessutom efter döden själv extra hårt. Till den kristne skriver Magister Mathias i *Homo conditus*: ”Non intrabis ianuam paradisi, nisi ipso tibi aperiente.”²² Det är här prästen som åsyftas och paradiset öppnas alltså för den enskilde genom honom. Det bör därför ha funnits en stark drivkraft hos prästen att nå fram med sitt budskap, liksom det bör ha funnits en motsvarande önskan hos den kristne att hörsamma prästens uppmaningar och lägga undervisningen på minnet. Detta utgör en bakgrund till varför predikan på Mikaelidagen blir intressant, då änglarna och särskilt Mikael, hjälper människan att undvika det onda och välja det goda.

¹⁹ Birgitta *Extr.* 23.

²⁰ Övers. Tryggve Lundén 1959.

²¹ Hallberg 1995, 102.

²² Mathias Lincopensis 1984, 43.

2.3 Den tematiska predikan

Söndagens obligatoriska evangelieutläggning följdes ofta - med tiden allt oftare - av en utförligare tematisk predikan.²³ En sådan inleddes med ett för dagen passande bibelord som *thema*. På detta följde predikans första del, *prothema* eller *exordium*. Då Vadstena kloster var helgat åt Jungfru Maria präglades denna del av birgittinsk Maria-fromhet och avslutades med Ave Maria. Därefter upprepades *thema*-ordet och predikans huvuddel, *expositio* följde. Här gjordes en *divisio thematis* eller *dispositio*, där *thema* delades upp i huvuddelar, *principalia*, som sedan delades vidare i underavdelningar och ibland även i underavdelningars underavdelningar. Under detta förfarande skedde utläggningen. För att styrka sina påståenden använde sig predikanten av *auctoritates*, som kunde vara bibelställen, Birgittas Uppenbarelsen eller öken- och kyrkofäders och andra inflytelserika teologers skrifter. Predikan avslutades ofta abrupt med någon typ av optativ formel, som ett trinitariskt *votum*.²⁴

2.4 Acho Iohannis

Upphovsmannen till föreliggande predikan, Acho Iohannis, är förhållandevis väl beskriven i källorna. Vad vi inte känner till något om är hans ursprung. Carl Silfverstolpe anger skäl för att anta att han var dansk och då troligen från Malmö eller att han som alternativ skulle ha varit av en svensk adelssläkt.²⁵ Mot detta invänder Gunnar Ekström och menar att han, då han var prebende-präst i Västerås före inträdet i klostret, torde ha varit svensk. Det faktum att han 1442 enhälligt valdes till biskop i Västerås, där man utöver hans personliga kvaliteter framhöll vikten av att ha en svensk på biskopsstolen, talar för detsamma. Här finns inte heller någon antydning om adelskap, vilket kanske skulle ha framhållits i en valsituation.²⁶

Acho hade anmält intresse för att inträda i Vadstena kloster när en plats blev ledig. 1416 blev det verklighet. Han hade då fått både ett formellt brev från klostret med erbjudande om platsen och ett privat från två av bröderna, som mycket gärna ville se honom som sin broder. För klostrets räkning sändes han ut på flera viktiga uppdrag, bland annat till Basel för att där försvara både den Heliga Birgittas uppenbarelsen och den viktiga *ad vincula*-avlaten.²⁷ Han

²³ Roger Andersson ger i *Postillor och predikan*, 1993, s 199-204, en utmärkt redogörelse för vilka dessa dagar är då det skedde.

²⁴ Andersson 2001, 49-51.

²⁵ Silfverstolpe 1898, 125-126.

²⁶ Ekström 1939, 152.

²⁷ *Vadstenadiariet* §§434-435.

sändes också till Finland för att mottaga marken där Vadstenas dotterkloster Nådendal skulle byggas och senare till Kalmar för att utverka byte av den erhållna marken till en bättre plats, vilket lyckades.

1442 kom ett brev från domkapitlet i Västerås till Vadstena kloster och till Acho själv där man önskade honom som biskop i stiftet. Från klostret sändes då en begäran till ärkebiskopen om att denne inte skulle bifalla saken. Denna begäran avslogs och i elva år var Acho biskop i Västerås. En bevarad mitra från 1450 har ett nackband där en text broderats på latin: ”Över hela vida världen har icke en klokare man varit född.” Denna mitra tros vara en gåva från Vadstena.

Från klosterbiblioteket fick Acho låna med sig två volymer, innehållande mestadels predikningar på både sön- och helgdagar, till Västerås. Sannolikt fortsatte alltså Acho med sitt birgittinska predikosätt även som biskop. Han fortsatte också att gå klädd i sin ordensdräkt och avvek därmed till det yttre från de andra biskoparna. En begäran från kung Karl Knutsson Bonde hos påven om att få sluta använda dräkten avslogs. När Acho 1453 kände slutet närma sig återvände han till klostret där han avled den 17 april. Han begravdes i brödrakoret.²⁸

Vadstenadiariet skriver att herr biskopen ödmjukt bad om att få föras in i klostret och avslutar vid hans död med orden: ”Ipse quidem plura donaria contulerat monasterio, que sui capitulares benigniter admiserunt, quia ecclesie Arosiensi, cui prefuerat, tam spiritualiter quam corporaliter profuerat tamquam bonus dispensator.”²⁹

Detta citat omvittnar Achos tillförlitlighet och goda ledarskap på såväl det andliga som det materiella planet, och detta verkar samtliga källor vara eniga om. Han tycks helt enkelt ha varit både duktig, pålitlig och omtyckt. Därav underlättades valet av textmaterial för denna uppsats.

2.5 Skrivande, skrivare och skrift

Under antiken var skrivarsysslan främst reserverad för slavar eller frigivna. Man skaffade sig en ny bok genom att låta kopiera en befintlig, men det förekom också bokhandlare i en del städer. Talare medförde egna *notarii* som stenograferade talen för att sedan transkribera dem. Den seden anammades även av predikanterna. Hieronymus³⁰ blev exempelvis helt beroende

²⁸ Ekström 1939, 152-162.

²⁹ Gejrot (ed.) 1996. *Vadstenadiariet*, § 633. ”Han hade skänkt klostret ett flertal ting med vänligt medgivande av sina domkapitelmedlemmar. Ty han hade, såväl andligen som kroppsligen, varit en god förvaltare för Västeråsstiftet, vars biskop han varit.” (Övers. Claes Gejrot)

³⁰ Hieronymus (ca 347-420) gjorde bibelöversättningen till latin, *Vulgata*, och är skyddshelgon för bibliotekarier, översättare, bibelvetare, studenter och forskare. ”Jerome” 2018. Engelhart 1995, 281-282.

av sin skrivare när hans syn försämrades alltmer. Han levde en stor del av sitt liv som ledare för ett kloster i Betlehem, där såväl hans egna som andras texter skrevs ner.³¹

Det var också i klostren som både möjlighet och kunskap fanns för att utveckla skrivandet till den konst det skulle bli. Redan de tidigaste klosterreglerna, som *Regula magistri*, föreskrev att de munkar eller nunnor som inte passade för arbete ute på fälten kunde arbeta med att kopiera eller illuminera böcker istället, om de hade fallenhet för det. Kloster som Bobbio, S:t Gallen, Tours och Wearmouth-Jarrow blev viktiga centra för bokproduktion, men det var framför allt då Karl den store tillsammans med Alcuin av York genomförde sina utbildningsreformer som det verkligen kom att blomstra. Under århundradenas gång kom synen på skrivarens syssla att uppgraderas betydligt. Cassiodorus menade att skrivarna var soldater som, beväpnade med bläck och penna, förde kamp mot djävulen och Petrus Venerabilis ansåg att skrivandet var en bön med händerna istället för med munnen, till gagn för själens växt.³²

Det var förstås i första hand gudstjänstböcker, helgonlegender och texter avsedda för *lectio divina* som producerades, men det är också tack vare klostrens bokproduktion vi har kvar så mycket av den klassiska litteraturen. Den bokproducerande verksamheten fortsatte under hela medeltiden, bland annat eftersom gudstjänstböckerna hela tiden behövde uppdateras och kompletteras med nytt material för nya fester. De personer som ingick i klostrets *scriptorium*, gruppen av skrivare, var också de som producerade klostrens juridiska dokument, listor och journalanteckningar. I en del fall utvecklades detta till imponerande krönikor och historieverk.³³

Var hade då skrivaren sin arbetsplats? Ett rum som kallades *scriptorium* var ganska ovanligt och i många fall arbetade man i den egna cellen. Det var också vanligt att skrivarna placerades i bås i den öppna klostergången, men det gjorde det svårt att arbeta vintertid. Längre fram kunde en del av dessa skrivarceller få murade väggar och glas i fönstren, vilket förbättrade arbetsvillkoren.³⁴ Att man överhuvudtaget kom på att placera skrivarna utomhus, kan misstänkas ha berott på behovet av så bra ljus som möjligt för arbetet.

Tiggarrordnarna hade sällan någon omfattande bokproduktion i sina konvent, utan köpte in det mesta. Deras böcker skulle också vara mer blygsamma, i enlighet med fattigdomsidealet.

³¹ Parkes 2008, 3-6.

³² Parkes 2008, 7-13.

³³ Parkes 2008, 16.

³⁴ Parkes 2008, 23-24.

Själva producerade mendikanterna mest predikosamlingar.³⁵ Detta stämmer väl överens med förhållningssättet i Vadstena, som vi ska se.

Hur utvecklades då skriften? För att underlätta för en läsare att snabbt förstå en text, integrerades under medeltiden andra betydelsebärande enheter med bokstäverna som mellanrum, punkter och en hierarki av utseenden på de bokstäver som inledde större enheter, stycken och meningar. Olika lokala skrivsätt förenades på 800-talet i den karolingiska minuskeln, från vilken vår moderna skrift i tryck och för hand har sprungit.

Pennan av vass eller fjäder lutades kraftigt och rörelsen styrdes mer från axeln och kroppens hållning än från fingrarna. Handen vilade inte på ytan. En uppövad koordination av rörelserna gjorde det möjligt för en duktig skrivare att ge bokstäverna en homogen utformning längs raka linjer samt anpassa skriften efter radens längd på ett vackert sätt. Kursiven är ett annat skrivsätt, avsett för högre hastighet, där skrivaren lyfter pennan så sällan som möjligt. Naturligtvis hade också underlaget på vilket texten skrevs betydelse för ett vackert resultat.³⁶

2.6 Skrivande, skrivare och skrift i Vadstena

Vadstena klostrets berömmelse vilar inte i första hand på produktion av praktfulla handskrifter. Dock har Vadstenadiariet notiser som tyder på att några av bröderna skulle ha varit duktiga skrivare. Exempelvis omnämns en lekbroder Martin Anundsson som duktig kopist av böcker för gudstjänstbruk.³⁷ Det har dock mestadels fallit på några av systrarnas lott att utföra vackra bokarbeten, såväl text som musiknotation, inklusive illuminationer. Dessa systrar besatt en god bildning, en förutsättning för arbetet. Vadstenadiariet omnämner exempelvis en Ramborg Staffansdotter som skicklig i skrivkonsten.³⁸ En Anna Svensdotter har illustrerat en bönbok från början av 1500-talet med en utsökt Madonnabild intill den vackra texten. Boktillverkningen gick till så att lekbröderna beredde skinnen till pergament och skickade de färdiga sidorna till systrarna, som skrev och prydde bladen. Därefter skickades bladen tillbaka till bröderna, som band dem till böcker.³⁹

Petrus Iohannis Stekare nämns i diariet som skicklig både i bokbinderi och i att tillverka fönsterglas.⁴⁰ Det sistnämnda är inte helt ovidkommande för skrivandet i klostret. Diariet

³⁵ Parkes 2008, 31.

³⁶ Parkes 2008, 62.

³⁷ *Vadstenadiariet* §57.

³⁸ *Vadstenadiariet* §181.

³⁹ Lindblom 1973, 121.

⁴⁰ *Vadstenadiariet* § 129.

framhåller nämligen att man tillverkade sitt eget glas i klostret, både till sig själva och till kyrkan⁴¹, vilket torde innebära att man hade glas i sina cellfönster. Bröderna hade två och en halv dag på sig att förbereda en predikan och då fick de lov att låna med sig de böcker de behövde från biblioteket till sina celler.⁴² Betänker vi hur en del skrivare satt och arbetade utomhus nere i Europa (se sid x), ser vi alltså att vadstenabröderna, trots det nordliga läget och Vätterns kylande vindar, hade förhållandevis bra arbetsförhållanden.

Till skillnad från systrarna hade bröderna också dörrar till sina celler och kunde stänga värmen inne och ljuden ute.⁴³

Systrarna utförde skriv- och textilarbete i en större gemensam sal. Det är till och med så att mer än hälften av den litteratur på fornsvenska som bevarats till våra dagar har sitt ursprung i systrarnas *scriptorium*.⁴⁴

2.7 Handskriften

Sådana var alltså förhållandena när broder Acho satt och skrev sin predikan om änglar en septemberdag någon gång mellan 1416 och 1442. Hans text återfinns i volymen C 326 på fol. 69^v – 72^r. R står för *recto*, vilket är ovansidan på arket, högersidan i boken. Undersidan på arket, vänstersidan, kallas *verso*. (Till r respektive v kan av en utgivare fogas a eller b för att ange vilken av sidans båda kolumner som avses.) Handskriften är bunden med läderöverdragna träpärmar och mäter 21x14 cm och har 322 blad. Volymen är 8 cm bred.⁴⁵

Acho skrev med sin prydliga vadstenakursiv på lumpapper, två spalter på varje sida. Den första bokstaven är röd och så stor att den täcker två raders höjd. De inledande temaorden är understruken med rött bäck, liksom de *auctoritates* han åberopar. Punkterna, de enda skiljetecken han använder är även de röda, liksom många av marginalanteckningarna. Punkterna är inte placerade på raden, utan lite högre upp.

Acho har skrivit rubriken på denna predikan i ytterkanten på de fyra första raderna, där han med rött bläck⁴⁶ infogat *De Angelis sermo* med två bokstäver per rad, utom rad tre som har fyra bokstäver. Detta är möjligt genom förkortningssystemet, som nu ska ges en summarisk redogörelse för.

⁴¹ *Vadstenadiariet* § 124. Klostret var i själva verket ett enormt självhushåll för ca 200 personer, där var och en hade sin uppgift som en viktig kugge i maskineriet. Lindblom 1973, 100.

⁴² Andersson 2001, 41.

⁴³ Lindblom 1973, 94.

⁴⁴ Lindblom 1973, 90, 118.

⁴⁵ Andersson-Schmitt, Hedlund und Hallberg 1991, 186. Borgehammar 1990, 159.

⁴⁶ Från det latinska ordet för röd, *ruber*, har vi fått ordet *rubrik*.

Broder Acho har en prydlig handstil som för det mesta är lätt att läsa, när man väl förstått hur denna typ av text ska läsas. För att spara på papper och bläck använde man sig av ett väletablerat förkortningssystem. Ju vanligare ett ord är, desto starkare förkortat. Exempelvis kan *miser cordia* kortas ner till endast *m̄ia*. Ett horisontellt streck ovanför de tre bokstäverna markerar att det rör sig om ett förkortat ord. Av sammanhanget, såväl innehållsligt som grammatiskt, får sedan läsaren räkna ut vilket ord som avses. Försvårande i detta är att en viss inkonsekvens förekommer. När samma ord återkommer, kan det förkortas på något annat sätt, ibland kanske för att raden behöver fyllas ut till slut och det ändå inte finns plats för nästa ord.

Ofta förekommer tecken som inte är bokstäver. Dessa ersätter då en stavelse, ändelse eller ett ord. Till exempel betecknar *Ꝛ* ändelsen i genitiv plural (-orum/-arum). *9* betyder i början av ett ord *com-* eller *con-*. I slutet av ord betyder det *-us*. *7* utläses *et*. Ett horisontellt streck över en bokstav kan också vara ett nasalstreck och innebära ett eller flera nasaljud. *bo9* utläses följaktligen som *bonus*. Detta var några få exempel från en lång och varierande lista med förkortningstecken.⁴⁷

Ibland har tanken hoppat och Acho har råkat skriva fel ord. Då han upptäckt det, har han markerat sin rättning med tre prickar under det felaktiga ordet. Dock har vissa felaktigheter, i form av ett glömt ord, en felaktig böjning eller till och med fel ord, inte upptäckts av predikanten, utan blivit kvar. Det är då en grannliga uppgift för den moderne utgivaren att förstå hur det egentligen ska vara.

Dock är Acho Iohannis för det allra mesta lika noggrann som hans prydliga handstil ger intryck av. Citat av *auctoritates* verkar han ha haft framför sig och skrivit av mer eller mindre ordagrant och han återger de valda textavsnitten i sin helhet. Andra predikanter kan istället endast skriva ”berätta exemplet om det eller det”. Enda gången han här tillåter sig att inte skriva ut alla orden är vid *recapitulatio thematis*, alltså när predikans huvuddel börjar och *thema*-orden upprepas. De har ju dock varit utskrivna i sin helhet i början av predikan.

När det gäller de många bibelcitaten är dessa dock relativt sällan exakt återgivna. Det kan bero på att bröderna kunde det mesta ur Bibeln utantill och därför inte slog upp sådant, utan citerade ur minnet, men det kan också ha att göra med att citaten måste anpassas grammatiskt till Achos egen text, exempelvis när de utgör en del av en mening. Ytterligare ett skäl kan vara att delar av ett bibelcitat utelämnats för att det i sammanhanget inte fyller någon funktion. När det gäller Psaltaren har *Vulgata* två versioner, en enligt den hebreiska texten och en enligt

⁴⁷ Cappelli 2016, Urspr. utg. 1929. Denna bok rymmer en förteckning över 14 000 medeltida förkortningar.

Septuaginta. Den senare var allenarådande på Achos tid och det är lätt att se att han haft *Septuaginta* i åtanke, eftersom hans ordval ligger betydligt närmare den versionen.

I det följande ska jag nu redogöra för vilka principer jag följt i arbetet med texten.

3. EDITIONSPRINCIPER

3.1 Kritiska apparater

Utgåvan är skriven i programmet *Classical Text Editor*. Detta program tillåter flera kritiska apparater och gör det sålunda möjligt att sortera utgivarens anmärkningar i skilda kategorier. Jag har valt att använda *Apparatus biblicus* (apparat 1) för citat och referat ur *Vulgata*. När det gäller Psaltaren, följer jag *Vulgatas* numrering, vilket innebär ett nummer lägre än motsvarande psalm i *Bibel 2000* från och med psalm 10. I fråga om Kungaböckerna räknar *Vulgata* fyra stycken, de två Samuelsböckerna och de två som kallas Malachim (Kungarnas).⁴⁸ *Bibel 2000* kallar dessa böcker Första och Andra Samuelsboken samt Första och Andra Kungaboken. Även där följer jag *Vulgata*.⁴⁹

Apparatus fontium (apparat 2) behandlar citat och referat från andra texter än bibeltexter.

I *Apparatus criticus* (apparat 3) behandlas allt övrigt som hör till utgåvan.

Enligt internationell praxis är de kritiska apparaterna utformade på latin.

I några av referenserna syns en liten siffra. Den anger att ett ord förekommer mer än en gång på samma rad och visar vilken av dessa referensen gäller. Sålunda en etta för första gången ordet står på raden och en tvåa om anmärkningen gäller andra gången det kommer.

3.2 Ortografi

Den medeltida stavningen har bibehållits. Sålunda förekommer ibland *y* istället för *i* och tvärtom.

För *v* och *u* gäller att *v* skrivs i början av ord och *u* överallt annars. Därför kan ibland *v* beteckna *u* och tvärtom. *Novus* skrivs alltså *nouus* och *unus* blir *vnus*.

C ersätter oftast *t* i kombination med *i*, följt av vokal. Sålunda skrivs till exempel *eciam* istället för *etiam*. De bibliska namnen har jag transkriberat med bibehållen form och stavning. Däremot har dessa i den bifogade översättningen fått de namnformer de har i *Bibel 2000*.

⁴⁸ Hieronymus *Prol. In Lib. reg.*, 364. (Det hebreiska *malakh* betyder dock ordagrant ”den som är sänd”).

⁴⁹ Översättningen refererar dock istället till *Bibel 2000*.

I *Apparatus fontium* har jag valt att stava författarnamn och titlar på samma sätt som de stavas i de respektive utgåvor jag refererar till, även om det ibland innebär att de stavningsregler jag nyss omtalat frångås.

3.3 Interpunktion

Medeltida interpunktion tycks i moderna ögon vara helt godtycklig och verkar snarast vara andningstecken än syntaktisk hjälp. Jag har därför valt att för läsförståelsens skull helt bortse från predikantens egen interpunktion till förmån för en modern, syntaktisk. Detta innebär också att fler skiljetecken än punkter införts.

Man är i handskriften mycket sparsam med användandet av stor bokstav. Även på denna punkt har jag moderniserat utgåvan genom att inleda såväl varje mening som alla egennamn med stor bokstav.

Nomina sacra, exempelvis *Dominus*, *Pater*, *Filius*, *Saluator*, *Spiritus* och *Virgo*, när de syftar på någon av treenighetens personer eller på Maria, skrivs med stor bokstav om namnet inte finns med, annars med liten.

3.4 Citat

I enlighet med redogörelsen ovan för hur Acho Iohannis citerar *Vulgata* (se sid xiii-xiv), har jag valt att räkna dessa ställen som citat och kursivera dem, trots att de kan innehålla någon mindre avvikelse från bibeltexten. Då det däremot rör sig om innehållsliga redogörelser för vad ett bibelställe handlar om har jag inte kursiverat och i apparaten visat detta genom att skriva *cfr.* vid angivelse av bibelverser. Bibelböckerna har angivits enligt de förkortningar som används i *Corpus Christianorum*.

Identifierade citat från andra källor har kursiverats. Är ordalydelsen mindre exakt har stället stått kvar i rak stil, men angetts i apparaten med ett *cfr.* Referenser har gjorts till moderna kritiska utgåvor. Dessa anges, liksom författarnamnen, i förkortad form i *Apparatus fontium*.

Förkortningarna redogörs för nedan, för att det ska gå lätt att identifiera utgåvorna och förstå övriga anmärkningar och kommentarer till handskriften.

3.5 Huvudtexten

Handskriften är helt utan styckeindelning. För att underlätta läsandet har jag därför styckeindelad predikans huvuddel enligt de huvuddelar som *thema* uppdelats i av predikanten. Däremot har jag inte påbörjat nytt stycke för varje underavdelning under huvuddelarna, då det

skulle förvirra överblicken över predikans struktur. Dock har jag vid ett tillfälle (*principale quinto*) känt mig nödgad att frånga denna princip och styckeindela även efter underavdelningar. Avsnittet hade annars blivit alldeles för långt och därigenom ändå svårläst.

Prothema, som ju saknar den disposition som predikans huvuddel har, har istället styckeindelats efter angivna *auctoritates*. Dock blir då precisionen mindre och indelningen skulle kunna uppfattas som mer godtycklig. Trots det främjar den läsbarheten.

Handskriftens förkortningar, som redogjorts för med några exempel ovan (se sid xiii), har upplösts och skrivits ut i fullständiga ord. Ordet *signo/significo* finns det dock olika åsikter om. Båda orden kom att så småningom betyda 'beteckna' och bland utgivare verkar det vara vanligast att upplösa förkortningen till *significo*. Detta val är inte tvunget, men jag har valt att följa det vanligaste bruket och alltså skriva former av *significo*.

Då något saknats i handskriften har jag inom spetsklammer, < >, skjutit in det jag anser bör stå.

Ny sida i handskriften anges i transkriptionstexten i kursiv och inom parentes. Detta kan ske även mitt i ett ord. Två snedstreck, //, betecknar övergång till högerspalten på samma sida.

Då osäkerhet kvarstått vid förståelsen av ett ord eller en mening har jag angivit det i *Apparatus criticus*, för att inte vilseleda forskare som vill läsa texten, men inte har möjlighet att jämföra med handskriften.

3.6 Förkortningar

Apparatus biblicus

Förkortningar av bibelböcker följer *Corpus Christianorum*s principer. Dessa kan skilja sig en aning från förkortningarna i *Vulgata*. Förkortningarna anges här i den ordning de först refereras i *Apparatus biblicus* och skrivs ut med de namn de har i *Vulgata* och *Bibel 2000*.

Ps.	Liber psalmodum	Psaltaren
Math.	Evangelium secundum Mattheum	Matteusevangeliet
Is.	Isaias propheta/Liber Isaias prophetas	Jesaja
Num.	Liber numerorum	Fjärde Mosebok

Act.	Actus/Acta apostolorum/ Liber actuum/actorum apostolorum	Apostlagärningarna
Dan.	Liber Danihelis prophetae	Daniel
Tob.	Liber Tobiae	Tobit
III Reg.	Liber Malachim, i.e. Regum tertius	Första Kungaboken
Marc.	Evangelium secundum Marcum	Markusevangeliet
I Ioh.	Epistula Iohannis I	Första Johannesbrevet
Luc./Lc. ⁵⁰	Evangelium secundum Lucam	Lukasevangeliet
IV Reg.	Liber Malachim, i.e. Regum quartus	Andra Kungaboken

Apparatus fontium

FÖRFATTARE OCH VERK

Bernard.	Bernardus Claraevallensis, Bernhard av Clairvaux
<i>In vig. nat. Dom.</i>	<i>In vigilia nativitatis Domini</i>
<i>Serm. per ann.</i>	<i>Sermones per annum</i>
<i>Serm. Sup. Cant.</i>	<i>Sermones super Cantica canticorum</i>
Bir.	Birgitta
<i>Reu./Rev.</i>	<i>Revelaciones⁵¹</i>
Bonav.	Bonaventura
<i>Comm. in Sent.</i>	<i>Commentaria in quatuor libros Sententiarum magistri Petri Lombardi</i>
Chrysost.	Ioannes Chrysostomus
<i>Hom. de Laz.</i>	<i>Homilia de Lazaro</i>
Conr. Eber.	Conradus Eberbacensis
<i>Exord.</i>	<i>Exordium magnum</i>

⁵⁰ *Catena aurea* förkortar Lucas med Lc. på www.corpusthomicum.org.

⁵¹ *Corpus Christianorum* förkortar Uppenbarelserna *Reu.*, vilket följer det stavningsförfarande man angett, men den auktoriserade utgåva i *Svenska Fornskriftsällskapets Samlingar* jag refererar till, stavar *Revelaciones*.

Hier. <i>In Matth.</i>	Hieronymus <i>Commentatorivm in Mathevm</i>
Hugo Argent. ⁵² <i>Comp. theol. verit.</i>	Hugo Ripelinus Argentoratensis <i>Compendium theologiae xviiiieritatis</i>
Ign. auct. <i>De vener. sacr. alt.</i>	Ignotus auctor, okänd författare <i>De venerabili sacramento altaris</i>
Isid. <i>Orig.</i>	Isidorus Hispalensis, Isidor av Sevilla <i>Etymologiarum sive Originum libri XX</i>
Thom. Aqvin. <i>Cat. aur.</i>	Thomas Aquinas, Thomas av Aquino <i>Catena aurea in quattuor evangelia</i>
<i>Vulg.</i>	<i>Biblia sacra iuxta Vulgatam versionem</i>

UTGIVNINGSSERIER

CC CM	Corpus Christianorum Continuatio Mediaevalis
CC SL	Corpus Christianorum Series Latina
PL	Patrologia Latina
SC	Sources Chrétiennes
SFSS	Svenska Fornskriftsällskapets Samlingar

⁵² Hugo Ripelin (ca 1200-1268) av Strasbourg (vars latinska namn är Argentoratum eller Argentorate) anses numera vara upphovsman till *Compendium theologiae veritatis*. Det har tillskrivits flera andra teologer, framför allt Thomas av Aquino, men även Albertus Magnus och Bonaventura samt en 1300-talsskrivare i Augustineremitorden i Strasbourg vid namn Thomas de Argentina, vilket kan låta som en kontamination av Hugo av Strasbourg och Thomas av Aquino, men alltså är en tredje person! Verket blev oerhört spritt under medeltiden och dess höga kvalitet har gjort att man tänkt att det måste vara sprunget ur en mera namnkunnig persons penna än Hugo Ripelins. Steer 1981, 205-245.

Apparatus criticus

cfr.	confer	jämför
exp.	expunxit	raderat
fol.	folium	blad, ark
i.e.	id est	det vill säga
in marg.	in margine	i marginalen
lect. incert.	lectio incerta	osäker läsning
ms	manuscriptum	handskrift
r	recto	foliebladets framsida (högersida)
v	verso	foliebladets baksida (vänstersida)

pualitate querit Job viii nota
 mea q' alicui recaperat d' merito
 ipe p' gratia sua meret q' ad
 g'atiles et ipi suauer et quida
 ter ipm excipiet et verificabi
 p' Exequat xxxviii Mag' ficalor
 et f'ificulor et uoty ero in ocul
 omi g'atili. Ita fiet in li' culti
at lxxxiii filij lo' ad sponsa dicit
 dicit q' ad quo tata et' deuoco
 in g'atilib' q' bami erit p'ualu
 tar q' coz sui et' q'plabit a sp
 tua q' ipse no' intelligit glo
 rificabit me et edificabit de
 scitu et cantabit ois. Gloria
 p'ri et filio et sp'ia st' et honor
 omnibus p'rie ei'. Quar' de nobis
 filii sui eterna' in finicoe d'pof' ii
 vincti dabo ad de h'c v'it q'
 i in p'adyo dei mei hoc lignu a
 x' qui de se ligno gustauer' in ca
 l'ati p'adyo p' imortis et' h'ng'it
 fructu q'ro in finicoe plus est
 tanto plus de p'ria' a'ia xxxiii q'
 adit me ad quo equit' p'ami h'
 lignu p'it g'ra' s'ona d' x' p'ced' r
 tas in quib' voluc' r' angeli et
 b'roz' ma' red'p'it f' q' d' h'c
 xiii voluc' r' cal' r'aguerit in
 i'anne et' p'ona ipi d'lig'et' et
 memoe q' ut sit q' d'ig' r'ep'at
 ex'lae p' tanta carite' n' vnu q'

a dilectio pro dilectio d'c
 o ma' mea magno debito es
 obligata d'c d' q' h'c d'p' h'c
 h'c u' pro h'is oib' h'c q'
 rep'eat n' ut d'lig'et' et ut
 ipm sic d'lig'at in p'ia' ut ip
 so eterna' firm' merita' in
 f'it' h'c nos amiat op' d'c
 ut filij et' sp'ie s'ue d'ic'it
Angelie sine macula
 de te ut custodiat du
 ta in oib' v'it' tue p' d'ic'it
xc' h'ng' v'it' d'c' l'og' p' d'c'
at mag' d'ig'at' a'ia' ut
 vnaq' ab o'itu na' h'eat
 in custodia' sui ang'li d'c
 putatu' p'op' q' d' d'ic'it
ya lxxii e'ng' v'it'os tuos
 ih' tu' q' d'ic'it' custodia' r'o
 dia r' nocte. Ma' ang'li nos
 ad custodia' deputati tenet
 nos f'it'as ne ca' d' p'et ca
 d'et' nos adu'gat' ut
 sin' q' d'ic'it' vnaq' nos d'c
 f'it' ac' p'au'it' d'c' q' sit
 p'ati au'it'ia' i' si v'it'at'
 am' n'ic'p' actual' d'ic'it' h'c
 ex toto ab ang'lis d'ic'it' q'
 mala sine h'og' sit. Ita est no
si' d'c' r'p'oe d'c' aduo' ip'
 si filij ih'ue x' d' deputa'

C326, fol. 69v. Predikan börjar vid stort A, en bit ner i spalt b.

EDITIONEN

De angelis sermo

5

Angelis suis mandauit de te vt custodiant te in omnibus viis tuis. Psalmo xc.

Karissimi! Sicut dicit Ieronimus super Mathaeum:
*Magna dignitas animarum vt vnaeque ab ortu
 10 natiuitatis habeat in custodiam sui angelum deputatum.*
 Propter quod dicit Dominus Ysaias lxii: *Super muros tuos, Iherusalem, constitui custodes tota die et nocte. Nam angeli nobis ad custodiam deputati tenent nos stantes, ne cadamus et cadentes nos adiuuant, vt surgamus, nec
 15 vmquam nos deserunt eciam peccantes. Quin semper sint parati auxiliari, si velimus, quoniam nuncquam actualiter deseritur homo ex toto ab angelis, quantumcumque malus siue bonus sit.*

Vnde eciam sicut dicit Thomas de Aquino: Ipse Dei
 20 filius Iesus *Christus sibi deputa-(70r)-tum habuit angelum, sicut eciam habebit vnum Antichristus, quem*

6–7 Angelis ... tuis] Ps. 90, 11 11–12 Super ... nocte] Is. 62, 6

9–10 Magna...deputatum] Hier. *In Matth.* 18, 10 (CC SL 77)
 12–16 Nam...velimus] Hugo Argent. *Comp. theol. verit.* 2, 18. *Editionem recentiorem non inveni* 20–24 Christus...accusacionem] *non Thom. Aqvin., sed Hugo Argent. Comp. theol. verit.* 2, 18. *Editionem recentiorem non inveni*

4 De...sermo] *in marg.* 6 mandauit] *Vulg:* mandabit
 17–18 quantumcumque...sit] *in marg.:* nota

licet propter nimiam suam obstinacionem, non sit habiturus ad promocionem. Habebit tamen ad accusacionem.

Per ministerium enim angelicum homo a peccatis custoditur. Vnde dicitur in verbis propositis: *Angelis suis Deus mandauit de te vt custodiant te in omnibus viis tuis, ne vmquam offendas ad lapidem pedem tuum.* Lapis iste est peccatum, a quo angelus custodit hominem, occasiones subtrahendo, ne homo incidat in peccatum. 25 30

Et illud patenter ostensum est Numeri xxii, vbi habetur quod angelus Balaam prophetam a malicia sua voluit impedire, ne ad preceptum regis Balach malediceret populo Israhel. Propter quod dum esset in via, angelus euaginato gladio stetit obuius sibi in via, volens a malicia sua retrahere et impedire, sicut et facit cuilibet male volenti. Sed quando non potest hominem a malicia sua cohibere, dolet et tristatur de eo quod homo peccat et offendit Deum suum et Creatorem. 35

Vnde Bernardus: Angeli etsi sunt impassibiles, non tamen sunt // impassibiles. Compaciuntur enim angeli homini, quando ruit de gracia in peccatum. 40

26–28 Angelis... tuum] Ps. 90, 11-12 32–37 angelus... volenti] *cfr.* Num. 22, 21-40

40–42 Angeli... peccatum] *cfr.* Bernard. *Serm. sup. Cant.* 26, 5 (PL 183, 906); *cfr. etiam* Bonav. *Comm. in Sent.* 2, 11, 3. *Editionem recentiore non inveni*

40 etsi] *ms:* et si

Vnde habetur viii libro celesti capitulo lvi, quod sponsa videbat in divino iudicio, quod angelus et diabolus presentabant iudici animam cuiusdam regis. Tunc *angelus* videbatur sicut homo turbatus, diabolus vero sicut homo gaudens. Et tunc iudex dicit: ‘O <angele,> ego posui te custodem regi, quando ipse iuit ad pactum mecum et fecit confessionem de omnibus peccatis, que commiserat a iuuentute sua, ut esses ei propinquior diabolo. Quomodo igitur nunc elongatus es ab eo?’ Respondit angelus: ‘O, iudex, ego sum ardens igne caritatis tue, qua et rex ad tempus calefactus fuit. Sed quando rex abhominatus est et contempsit illa, que amici tui dixerunt sibi, et attediatus fuit facere illa, que tu consuluisti ei, tunc iuit rex, sicut propria delectacio traxit eum, et elongans se a me appropinquauit omnibus horis inimico.’

Licet autem, vt iam dictum est, angeli habent compassionem super animarum miseriam ruencium in peccatum, maiorem tamen compassionem super animas habet virgo Maria, sicut testatur de ea Filius libro primo capitulo li dicens sic: *Misericordia tua tanta fuit quod, cum videres omnium animarum miseriam, compaciebaris eis et passa es max-(70v)-imam penam in morte mea.* Angeli pleni sunt misericordia, tamen nuncquam

45–57 angelus...inimico] Birg., *Rev. VIII*, 56, 16-19 (SFSS, Ser. 2, vol. VII:8) 62–70 Misericordia...misericordiam] Birg., *Rev. I*, 51, 14-15 (SFSS, Ser. 2, vol. VII:1)

43 viii...celesti] *in marg.*: reuelacio 61 libro primo] *in marg.*: reuelacio

paciuntur dolorem, sed tu, piissima Mater, miserta es miseris, quando sentiebas omnem dolorem de morte mea, et propter misericordiam voluisti magis pati dolorem quam exempta esse ab eo. Ideo misericordia tua excessit omnium angelorum misericordiam. Fugiamus igitur ad ipsam dicentes humiliter: Ave. Sermo. 70

Angelis suis mandavit etc.

Karissimi! Sicut dicit Thomas de Aquino, sancti Dei angeli nobis impendunt singuli seruitium spiritualiter propter duo, scilicet *propter ruine sue reparacionem; homines enim saluandi intrabunt locum cadencium angelorum. Secundo propter amoris erga nos demonstracionem.* Concluditur ergo, quod multa sunt beneficia, que consequitur homo ex angelorum prudentia et custodia, et precipue nouem. 75 80

Primum beneficium est, quod angelus hominem a peccato absoluit, et hoc figuratum est Actorum xii, ubi dicitur quod, quando Petrus erat vinctus duabus cathenis, angelus Domini media nocte venit, ipsum absoluit et abire iussit. Per Petrum significatur peccator vinculo peccati 85

73 Angelis... mandavit] Ps. 90, 11 84–86 quando... iussit] *cf.* Act. 12, 6–8

76–79 propter²... demonstracionem] *non Thom. Aquin., sed Hugo Argent. Comp. theol. verit. 2, 18. Editionem recentiorem non inveni*

69 exempta] *i.e.* exempta 79 Concluditur] *lect. incert.*
79–81 Concluditur... nouem] *in marg.:* Nota hic vi beneficia angelica

ligatus, a quo angelus homini a Domino deputatus eum liberare intendit.

Secundo homo per angelum instruitur. Vnde dixit an-//
 90 gelus ad Danielelem: *Nunc egressus sum vt docerem te.*
 Docet autem angelus precipue tria, scilicet castitatem
 seruare, deuote orare, Deum frequenter laudare. Et ista
 manifeste probantur per angelum qui, emissus a Domino
 Thobiam docebat, dicens: *Dico tibi quibus ipse preualere*
 95 *possit demon, scilicet hiis, qui sue libidini ita vacant sicut*
equus et mulus. Tu autem, cum acceperis virginem,
continens esto ab ea. Secundo docuit eum orare, cum
 dixit: Tribus noctibus vacabis cum ea oracioni. Tercio
 docuit eum Deum laudare ibi: *Vos autem benedicite illi,*
 100 *qui fecit vobiscum misericordiam suam.* Et bonus angelus
 ista tota docuit, quia per illa tria homo perficitur: Corpus
 per continenciam mundum seruatur, spiritus per
 deuocionem ad Deum eleuatur et per diuinam laudem
 homo semper Deo placet.

105 Tercio per angelum diabolus fugatur. Vnde dicitur in
 Thobia de Raphaele: *Angelus apprehendit demonem et*
alligauit eum in deserto superioris Egypti. Fugat enim

90 Nunc...te] Dan. 9, 22 **94–97** Dico...ea] Tob. 6, 16-18a
98 Tribus...oracioni] *cfr.* Tob. 6, 18b **99–100** benedicite...suam] Tob.
 12, 6 **106–107** Angelus...Egypti] Tob. 8, 3

89 Secundo] *etiam in marg.*: ii 89–90 Vnde...Danielem] *linea non*
completa **91–92** Docet...laudare] *in marg.*: nota **105** Tercio] *ms:*
Quarto exp.; in marg. Tercio; etiam in marg.: iii

angelus demonium ab homine, ne ipsum nimis temptet et
ne ipsum impediat a bono opere.

Quarto homo (71r) per angelum ad bonum confortatur. 110
iii Regum xix: Quando Helias fugit a facie Yesabelis et
proiecit se sub arbore et obdormiuit, venit angelus et
excitauit eum, dicens: *Surge, comede, grandis enim tibi
restat via*. Et sic in xl diebus venit ad montem Dei Oreb, et
nisi angelus eum excitasset et cibariis confortasset, illam 115
grandem viam nullatenus perfecisset. *Oreb mensa
interpretatur* et significat illam celestem beatitudinem, in
qua omnes boni saciantur. Ad istam mensam tendimus et
in via sepe pigritando dormimus. Et ideo indigemus
angelico consorcio, qui nos de sompno excitent et ad 120
ambulandum incitent.

Quinto homo per angelum in tribulacione confortatur.
Vnde dicitur in Psalmo: *Inmittet angelos in circuitu
timencium eum et eripiet eos*. Et hoc figuratum est
Danielis iii, vbi dicitur, quod *angelus Domini descendit 125
cum Azaria et sociis eius in fornacem, et excussit flammam
ignis de fornace, et fecit medium fornacis quasi ventum
roris flantem*. Fornax ille ignitus est mundus iste malignus.

111–116 Quando...perfecisset] *cfr.* III Reg. 19, 1-9 **113**–114 Surge...
via] III Reg. 19, 7 **123**–124 angelos...eos] Ps. 33, 8
125–128 angelus...flantem] Dan.3, 49-50

116–117 Oreb...interpretatur] Ign. auct. *De vener. sacr. alt.*, 22. *Opera
aliqua false adscripta Thomae* (www.corpusthomicum.org)

110 Quarto] *ms*; *etiam in marg.*: iiii; *subscr.*: per angelum **118** saciantur]
i.e. satiantur **120** sompno] *i.e.* somno **122** Quinto] *ms*; *etiam in marg.*: v

De quo dicit Iohannes: *Totus mundus in maligno positus*
 130 *est*, hoc est in malo igne. In isto ergo maligno // mundo
 tribulantur tria genera hominum, significata per istos tres
 missos in fornacem, qui per angelos consolantur.

Primus fuit Sydrak, qui interpretatur decorus et
 significat illos, qui decorem innocencie seruant, quos Deus
 135 per angelos suos solet frequenter visitare et consolari.
 Vnde habetur in ewangelio, quod innocenti Christo in
 agonia posito apparuit angelus confortans eum, non quia
 Christus angelica consolacione indiguerit, sed in signum
 quod angeli consolantur et conuersantur innocentibus.

140 Secundus vocabatur Mysaach, qui interpretatur gaudens
 et significat illos, qui aduersa pacienter sustinent et
 sustinendo gaudent. Sicut fecerunt apostoli, de quibus
 dicitur Actorum v. *Ibant apostoli gaudentes*. Et talibus
 merito mittuntur angeli, vt ipsos confortent.

145 Tercius dicebatur Abdenago, qui interpretatur Deum
 auxilium, nam angeli solent iuuare homines contra hostes
 visibiles et inuisibiles, ne tantum nocere valeant quantum

129–130 Totus...est¹] I Ioh. 5, 19 136–137 innocenti...eum] *cf.* Luc.
 22, 43 143 Ibant...gaudentes] Act. 5, 41

133 Sydrak ...decorus] *cf.* Isid. *Orig.* 7, 8, 24 140 Mysaach...gaudens]
cf. Isid. *Orig.* 7, 8, 26 145–146 Abdenago...auxilium] *cf.* Isid. *Orig.* 7,
 8, 25

131 tria...hominum] *in marg.*: nota 136 quod] *bis scripsit*

vellent. Vnde habetur iiii Regum, quod *Helyseus vidit castra angelorum.*

Sexto per angelum hominibus secreta Dei reuelantur. 150
 Vnde ait angelus ad Thobiam: *Nunc manifesto veritatem et non abscondam a vobis occultum (71v) sermonem.* Reuelat autem angelus secreta Dei, precipue duobus modis, scilicet ea, que sunt vtilia ad fidei confirmationem. Vnde angelus reuelavit pastoribus Christum natum esse. Secundo reuelat 155
 ea, que sunt ad Dei glorificationem. Vnde habetur in ewangelio, quod angelus reuelauit Christum mulieribus a mortuis resurrexisse, dicens: *Surrexit, non est hic. Ecce locus vbi posuerunt eum.*

Septimo per angelum oracio hominis ad Deum portatur. 160
 Vnde ait angelus ad Thobiam: *Quando orabas cum lacrimis et elemosinas faciebas, ego obtuli oracionem tuam Domino.* Et vt oracio hominis Domino tantum sit acceptior, angelus deuocionem hominis accendit, sicut dicitur Ysaie vi: *Volauit ad me vnus de seraph<in> et dixit: Ecce ego tetigi labia tua,* et dicitur ibidem, quod 165
 angelus calculo ignito tetigit prophetam. Per quod

148–149 Helyseus...angelorum] *cfr.* IV Reg. 6, 14-17
151–152 Nunc...sermonem] Tob. 12, 11 **154**–155 angelus...esse] *cfr.* Luc. 2, 9-12 **158**–159 Surrexit...eum] Marc. 16, 6 **161**–163 Quando... Domino] Tob. 12, 8-9, 12 **165** Volauit...seraphin] Is. 6, 6 **166** Ecce... tua] Is. 6, 7 **167** angelus...prophetam] *cfr.* Is. 6, 6-7

148–149 Helyseus...angelorum] Hugo Argent. *Comp. theol. verit.* 2, 18. *Editionem recentiore non inveni*

150 Sexto] *ms;* *etiam in marg.:* vi **153** secreta...modis] *in marg.* nota **157** angelus] *ms:* Christus *exp.* **160** Septimo] *etiam in marg.:* vii

innuitur, quod angeli faciunt hominem feruentem in
 oracione, et postquam orauerit, angelus veluti bonus
 170 nuncius presentat oracionem eius Domino. Vnde
 Bernardus: *Discurrunt angeli medii inter nos et Deum,*
fidelissime portantes nostros gemitus ad Deum, et illius
nobis gratiam deuotissime reportantes.

De angelorum diligencia circa cantum et deuotas
 175 oraciones habetur in // inicio cysterkiensium: Semel dum
 Sanctus Bernardus intererat nocturnis horis ea deuocione,
 qua solebat, cumque staret in matutinis, *aperuit Dominus*
oculos eius. Et ecce, respiciens vidit singulos angelos
iuxta singulos monachos stantes et quod quisque eorum
 180 *psallebat in cedula more notariorum tam diligenter*
excipientes, vt nec minimam sillabam, quantumcumque
negligenter prolatam, omitterent. Scribebant vero diuerso
modo, nam quidam eorum scribebant auro, alii argento,
nonnulli atramento, alii eciam aqua. Quidam vero penitus
 185 *nil scribebant. Spiritus autem qui hec reuelabat,*
intelligenciam quoque diuersitatis scripture cordi eius
inspirabat. Qui enim auro scribebantur, feruentissimum in
Domini seruicio studium et totam cordis intencionem in
hiis, que psallebant, habebant. Qui autem argento,

171–173 *Discurrunt...reportantes]* Bernard., *Serm. per ann. In vig. nat. Dom. 2, 6* (SC 480) 177–197 *aperuit...voci]* Conr. Eberb. *Exord. 2, 3* (CC CM 138)

174–175 *De...cysterkiensium]* in marg.: Exemplum 180 *cedulis]* i.e. *schedulis* 188 *Domini]* ms: *Domino exp.*

minorem quidem feruorem, puram tamen intencionem 190
habebant. Qui vero atramento, continuum quendam bone
voluntatis vsum in psalmodia, licet non cum multa
deuocione, habebant. Sed qui aqua scribebantur, fuerunt
illi, qui sompnolencia et pigricia pressi atque variis
cogitacionibus a se abducti videbantur aliquid (72r) 195
sonare, sed cor eorum longius abstractum prorsus non
concordabat voci. Hii autem, qui ab angelis non
scribebantur, fuerunt corde indurati. Qui obliti professionis
sue, timoris Dei inmemores aut letali sompno prona se
voluntate inmergunt, aut vigilantes vanis et noxiis 200
cogitacionibus, voluntaria intencione occupantur. Et ex
hoc patet, quomodo angeli aduertunt et notant
quorumcumque oraciones, cantum et deuociones.

Octauo angelus viam ostendit. Vnde Thobie v: Ait
 angelus: *Ego sane ducam et reducam.* 205

Nono per angelum homo in celum deducitur. Luce xvi:
 Quando *mortuus est Lazarus mendicus, portatus est ab*
angelis in sinum Habrae, super quo verbo dicit
 Chrisostomus: *Suffecerat ad portandum pauperem*
angelus, sed propterea plures veniunt vt chorum leticie 210

205 Ego...reducam] Tob. 5, 20 207–208 mortuus...Habrae] Luc. 16, 22

198–201 Qui...occupantur] Conr. Eberb. *Exord.* 2, 3 (CC CM 138)

209–211 Suffecerat...faciant] Chrysost. *Hom. III de Laz:* In Thom. Aquin., *Cat. aur.*, Lc. 16, 5 (www.corpusthomicum.org)

194 sompnolencia] *i.e.* somnolentia 204 Octauo] *etiam in marg.:* viii

206 Nono] *etiam in marg.:* ix 209–210 Suffecerat...angelus] *Cat. aur.:*
 Non suffecerat ad portandum pauperem unus angelus

faciant. Venit autem angelus obviam homini in morte triplici de causa, scilicet vt animam in exitu tristem et dolorosam letificet, vt demonem confutet et animam miseram et despectam honorificet et exaltet. Et sic legitur
215 ad multos sanctos venisse.

Quod nobis concedat omnipotens Deus, Pater, Filius et Spiritus sanctus. Amen.

211–212 Venit...causa] *in marg.*: nota

En predikan om änglar

*Han har för din skull befallt sina änglar att de ska bevara dig på alla dina vägar. Psalm 90.*¹

Mina käraste! Så säger Hieronymus i kommentaren till Matteus: *Det är själarnas stora värdighet att var och en från födelsens början har en ängel avdelad till sitt beskydd.*² Av denna anledning säger Herren i Jesaja 62: *På dina murar, Jerusalem, har jag ställt vakter hela dagen och natten.*³ *Ty änglar är avdelade till beskydd för oss. De håller i oss när vi står, för att vi inte ska falla, och när vi faller hjälper de oss så att vi kan resa oss, och aldrig överger de oss ens när vi syndar. Nej, tvärtom ska de alltid vara beredda att hjälpa, om vi vill*⁴, eftersom människan i själva verket aldrig överges helt och hållet av änglarna, hur ond eller god hon än må vara.

Så säger därför även Thomas av Aquino att Guds son Jesus Kristus själv hade en skyddsängel avdelad åt sig, liksom även Antikrist ska få en. *Denne ska dock på grund av sitt omåttliga egensinne inte ha honom till hjälp, utan till klander.*⁵

Ty genom änglahjälp skyddas människan från synderna. Därför sägs det i temaorden: *Gud har för din skull befallt sina änglar att de ska bevara dig på alla dina vägar, för att du inte ska stöta din fot mot någon sten.*⁶ Den stenen är synden, från vilken ängeln skyddar människan genom att undanrycka tillfällena, för att hon inte ska falla i synd.

Och detta visas klart i Fjärde Mosebok 22⁷, där det står att ängeln ville hindra profeten Bileam från att handla fel, för att han inte på kung Balaks befallning skulle förbanna det israeliska folket. När han var på vägen stod därför en ängel på vägen framför honom, och med draget svärd ville den hålla honom tillbaka och hindra honom från den onda gärningen, liksom den också gör för var och en som vill ont. Men när den inte kan hålla människan borta från hennes onda handlingar, känner den smärta och sörjer över att människan syndar och förargar sin Gud och Skapare.

¹ Psalt. 91:11.

² Hieronymus *Commentariorvm in Mathaevm libri IV.* (CC SL 77). (*Kommentar till Matteusevangeliet, fyra böcker*)

³ Jes. 62:6.

⁴ Hugo Ripelin av Strasbourg *Compendium theologiae Veritatis*, Lib. II, cap. xviii. (Sammanfattning av teologins sanning) Jag har inte kunnat finna någon modern utgåva.

⁵ Hugo Ripelin av Strasbourg *Compendium theologiae veritatis*, Lib. II, cap. xviii. Detta verk tillskrevs länge Thomas av Aquino, men ibland även Bonaventura och Albertus Magnus.

⁶ Psalt. 91:11-12.

⁷ cf. 4 Mos. 22:21-40.

Därför säger Bernard att även om änglarna saknar förmågan att lida, är de likväl inte utan medlidande. Ty änglarna har medlidande med en människa när hon faller ur nåden ned i synden.⁸

Om detta läser vi i den åttonde boken av de Himmelska Uppenbarelserna, kapitel 56⁹, att bruden såg i den gudomliga rättegången att ängeln och djävulen underrättade domaren om en viss kungs själ. Då *tycktes ängeln såsom en orolig människa, men djävulen som en glad människa och då sade domaren: 'O, <ängel,> jag insatte dig som kungens beskyddare när han slöt förbund med mig och biktade alla synder, som han begått från sin ungdom, för att du skulle vara honom närmare än djävulen. Varför är du då fjärrad från honom?' Ängeln svarade: 'O, domare, jag brinner av din kärleks eld, av vilken även kungen värmdes en tid, men när kungen greps av avsky för, och föraktade det som dina vänner sade honom, och blev trött på att göra det som du rådde honom till, då gick kungen så som hans egen lust drog honom, och fjärmande sig från mig närmade han sig ovännen varje stund.*

Men även om, såsom det redan har sagts, änglarna hyser medlidande med själarnas olyckliga fall ner i synden, har dock Jungfru Maria ett större medlidande med själarna, såsom Sonen vittnar om henne i den första boken, kapitel 51¹⁰, när han så säger: *Din barmhärtighet var så stor att du, när du såg alla själarnas olycka, hyste medlidande med dem och led den största plåga vid min död. Änglarna är fulla av barmhärtighet, men lider aldrig någon bedrövelse, men du, ömmaste Moder, hyste medlidande med de olyckliga när du kände all smärta över min död och på grund av din barmhärtighet ville du hellre lida smärtan än vara befriad från den. Därför överträffade din barmhärtighet alla änglarnas barmhärtighet.*

Låt oss därför fly till henne, ödmjukt sägande: Hell <dig, Maria>. Predikan.

Han har för din skull befallt sina änglar¹¹ etc.

Mina käraste! Såsom Thomas av Aquino säger, ägnar oss Guds heliga änglar var och en andligen ett tjänande av två skäl, nämligen *för helandet av våra fall, ty människorna som ska räddas ska beträda platsen för änglarnas fall, och för det andra för åskådliggörandet av*

⁸ cf. Bernhard av Clairvaux *Sermones in Canticum canticorum* 26, 5 (PL 183, spalt 906) (*Predikningar över Sångernas sång*, d.v.s. Höga visan); cf. även Bonaventura *Commentaria in quatuor libros Sententiarum magistri Petri Lombardi*, bok 2, dist.11, quaestio 3. (Jag har inte kunnat finna någon modern utgåva) (*Kommentarer i fyra böcker över magister Petrus Lombardus Sentenser*)

⁹ Birgitta *Revelaciones*, Lib. VIII, cap. 56. (Svenska Fornskriftsällskapet. Ser.2. Band VII:8) (*Uppenbarelser*)

¹⁰ Birgitta *Revelaciones*, Lib. I, cap. 51:14-15. (Svenska Fornskriftsällskapet. Ser.2. Band VII:1) (*Uppenbarelser*)

¹¹ Psalt. 91:11.

*kärleken gentemot oss.*¹² Det bevisas alltså att de välgärningarna är många, som människan vinner av änglarnas omsorg och beskydd, och särskilt nio.

Den första välgärningen är att en ängel löser en människa från synden och detta gestaltas i Apostlagärningarna 12¹³, där det sägs att Herrens ängel kom mitt i natten när Petrus var fängslad med två kedjor, befriade honom och befalld honom att gå därifrån. Genom Petrus betecknas syndaren som är bunden av syndens boja, från vilken ängeln, som är avdelad för en människa av Gud, har för avsikt att befria honom.

För det andra undervisas människan genom ängeln. Därför säger ängeln till Daniel: *Nu har jag gått ut för att undervisa dig.*¹⁴ Ängeln lär oss närmare bestämt särskilt tre saker, nämligen att bevara kyskheten, att be troget och att träget prisa Gud. Och det bevisas tydligt genom ängeln som, utskickad av Herren till Tobias, undervisade och sa: *Jag säger dig över vilka demonen själv kan vara mäktig, nämligen över dem som ägnar sig åt sin lidelse så som hästen och mulåsnan. Du ska däremot, när du tar emot en jungfru, avhålla dig från henne.*¹⁵ För det andra lärde han honom att be när han sa: Under tre nätter ska du ägna dig åt bön tillsammans med henne.¹⁶ För det tredje lärde han honom härvid att prisa Gud: *Men lovprisa ni honom som har visat förbarmande med er.*¹⁷ Och den gode ängeln har lärt ut allt detta, emedan människan fullkomnas genom dessa tre: Genom avhållsamhet bevaras kroppen ren, genom tillbedjan lyfts själen mot Gud och genom gudomligt lov behagar människan alltid Gud.

För det tredje slås, med hjälp av ängeln, djävulen på flykten. Därför sägs det i Tobits bok om Rafael: *Ängeln grep tag i demonen och fängslade honom i Övre Egyptens öken.*¹⁸ Ängeln jagar nämligen demonen på flykt från människan, för att han inte ska ansätta henne för mycket och för att han inte ska hindra henne från ett gott verk.

För det fjärde styrks människan genom ängeln till det goda. Första Kungaboken 19¹⁹: När Elias flydde från Isebels ansikte och kastade sig till marken under ett träd och somnade, kom en ängel och väckte honom och sa: *Stig upp och ät, ty en lång väg återstår för dig.*²⁰ Och så kom han efter fyrtio dagar till Guds berg, Horeb, och om inte ängeln hade väckt honom och

¹² Hugo Ripelin av Strasbourg *Compendium theologiae veritatis*, Lib. II, cap. xviii. (*Sammanfattning av teologins sanning*)

¹³ cf. Apg. 12: 6-8.

¹⁴ Dan. 9:22.

¹⁵ Tob. 6:16-18a i *Vulgata*. Dessa verser finns inte med i *Bibel 2000*.

¹⁶ cf. Tob. 6:18b. (se not 15)

¹⁷ Tob. 12:6.

¹⁸ Tob. 8:3.

¹⁹ cf. 1 Kung. 19:1-9.

²⁰ 1Kung. 19:7.

styrkt honom med föda hade han ingalunda fullbordat den långa resan. *Horeb* betyder 'bord'²¹ och betecknar den himmelska salighet i vilken alla goda mättas. Mot detta bord strävar vi, men på vägen blir vi ofta tröga och sover och fördenskull behöver vi kamratskapet med en ängel som väcker oss ur sömnen och sporrar oss till att gå.

För det femte fattar människan mod i bekymren med hjälp av änglarna. Därför sägs det i psalmen: Han skickar in *änglar kring dem som fruktar honom och räddar dem*.²² Och detta gestaltas i Daniels tredje kapitel, där det sägs att *Herrens ängel steg ned tillsammans med Asarja och hans följeslagare i ugnen och tog bort eldens låga från ugnen och han gjorde mitt i ugnen liksom en vindsutandning av dagg*.²³ Denna ugn är glödande och denna värld är ond. Om det säger Johannes: *Hela världen befinner sig i det ondas våld*²⁴, det vill säga i den skadliga elden. Således pinas i denna onda värld tre sorters människor, betecknade av dessa tre som sändes i ugnen och som tröstas genom änglarna.

Den förste var Shadrak, som betyder 'anständig'²⁵ och betecknar dem som oförvitligt tjänar det passande. Dessa brukar Gud ständigt besöka och trösta genom sina änglar. Därför står det i evangeliet att en ängel visade sig för den oskyldige Kristus när han var försatt i ångest och tröstade honom²⁶, inte för att Kristus behövde änglatröst, utan till ett tecken på att änglarna tröstar och är med de oskyldiga.

Den andre kallades Meshak, vilket betyder 'den som gläder sig'²⁷ och betecknar dem som tålmodigt håller ut i motgångarna och gläder sig under uthärdandet. Så gjorde apostlarna, om vilka det berättas i Apostlagärningarna 5: *Apostlarna gick ut glädjande sig*.²⁸ Och till sådana skickas änglar med rätta, för att de ska styrka dem.

Den tredje benämndes Aved-Nego, vilket betyder 'Gud är hjälp'²⁹, ty änglarna brukar hjälpa människorna mot synliga och osynliga fiender, för att de inte ska kunna skada så mycket som de skulle vilja. Därför sägs det i Andra Kungaboken att Elisha såg änglarnas härar.³⁰

²¹ Anonymus *De venerabili sacramento altaris. Opera aliqua falsae adscripta Thomae. (Om altarets vördnadsvärda sakrament. Några verk som falskeligen tillskrivits Thomas.)*

²² Psalt. 34:8.

²³ Tillägg till Daniel B: 26-27a (Se även not B2 i *Bibel 2000*, där det sägs att männen fått sina namn av babylonierna, men egentligen hette Hananja, Mishael och Asarja).

²⁴ 1 Joh. 5:19.

²⁵ cf. Isidor av Sevilla *Etymologiarvm sive originvm libri XX*, Lib. VII, cap. VIII, 24. (*Etymologiernas eller ursprungens tjugo böcker*)

²⁶ cf. Luk. 22:43.

²⁷ cf. Isidor av Sevilla *Etymologiarvm*, Lib. VII, cap. VIII, 26.

²⁸ Apg. 5:41.

²⁹ cf. Isidor av Sevilla *Etymologiarvm*, Lib. VII, cap. VIII, 25.

³⁰ cf. 2 Kung 6:14-17. "Castra", som egentligen betyder läger (pl.), i synnerhet krigs- / fältläger, får här förstås i överförd bemärkelse som "härar". Hugo Ripelin av Strasbourg *Compendium theologiae veritatis*, lib. II, cap. XVIII. (*Sammanfattning av teologins sanning*)

För det sjätte uppenbaras Guds hemligheter för människorna genom änglarna. Därför säger ängeln till Tobias: *Nu uppenbarar jag sanningen och ska inte dölja hemligt tal för er.*³¹ Vidare uppenbarar ängeln Guds hemligheter, särskilt på två sätt, nämligen de hemligheter som är nyttiga för trons bekräftelse. Därför uppenbarade en ängel för herdarna att Kristus är född.³² För det andra uppenbarar han de hemligheter som är till Guds förhärlikande. Därför sägs det i evangeliet att en ängel avslöjade för kvinnorna att Kristus hade återuppstått från de döda sägande: *Han har uppstått, han är inte här. Se här är platsen där man har lagt honom.*³³

För det sjunde bärs med hjälp av en ängel människans bön till Gud. Därför säger ängeln till Tobias: *När du bad med tårar och gav allmosor, bar jag fram din bön till Herren*³⁴ och för att människors bön ska bli så mycket mer välkommen hos Gud, eggas ängeln människans tillbedjan, såsom det sägs i Jesaja 6: *En av seraferna flög till mig*³⁵ och sa: *Se jag har rört vid dina läppar*³⁶ och på samma ställe sägs det att ängeln vidrörde profeten med glödande kol.³⁷ Genom detta förstås det att änglarna gör människan brinnande i bönen och efter att hon bett, överlämnar ängeln som en god budbärare hennes bön till Herren. Därför säger Bernard: *Änglarna springer fram och tillbaka mitt emellan oss och Gud, å det trognaste bärande våra suckar till Gud och de bär mycket hängivet tillbaka hans nåd till oss.*³⁸

Om änglarnas vaksamhet i fråga om sång och hängivna böner läser vi i berättelsen om cisterciensordens begynnelse: En gång när den Helige Bernard deltog i den nattliga gudstjänsten med den tillbedjan som han brukade och stod i matutinen, *öppnade Herren hans ögon. Och se, när han såg sig om, såg han änglar som stod intill varje enskild munk och att var och en av dem sjöng Davids psalmer från blad enligt skrivarnas sed, så noggrant läsande, att de inte slarvigt skulle förbigå den minsta stavelse, hur liten den än var frambringad.*

De skrev sannerligen på olika sätt, ty vissa av dem skrev med guld, andra med silver, några med bläck, andra skrev till och med med vatten, men somliga skrev i grunden ingenting alls.

Anden, som uppenbarade detta, uppväckte emellertid i hans hjärta också förståelsen för skriftens mångtydighet, ty de som blev uppskrivna i guld hade den mest glödande iver för tjänst för Gud och hjärtats hela uppmärksamhet mot det som de sjöng om.

De som däremot skrevs upp i silver hade förvisso mindre glöd, men likväl en ren avsikt.

³¹ Tob. 12-11.

³² cf. Luk. 2:9-12.

³³ Mark. 16:6.

³⁴ Tob. 12: 8-9, 12.

³⁵ Jes. 6:6.

³⁶ Jes. 6:7.

³⁷ cf. Jes 6: 6-7.

³⁸ Bernhard av Clairvaux *In vigilia nativitatis Domini, Sermo II:6. (Predikan för vigilian vid Herrens födelses fest). Sermones per annum (Predikningar under året). (SC 480).*

De som skrevs upp i bläck hade förvisso ett visst kontinuerligt bruk av god vilja i psalmsången, även om de inte sjöng med någon stor hängivenhet.

Men de som skrevs upp med vatten var de som hämmade av sömnhet och slapphet och fjärmade från sig själva av fåfänga tankar tycktes ljuda något, men deras hjärtan var lockade längre till avfall och harmonierade sannerligen inte med rösten.

Men de som inte skrevs upp av änglarna var förhårdade i hjärtat. De som har glömt sitt klosterlöfte sänker sig antingen, glömska av gudsfruktan, av fri vilja rakt ned i den dödliga sömnen eller tas, vakande över tomma och skadliga tankar, frivilligt i besittning.³⁹

Och av detta är det tydligt hur änglarna varseblir och ger akt på allas böner, sång och hängivenhet.

För det åttonde visar ängeln vägen. Där om står det i Tobit 5. Ängeln säger: *Jag ska sannerligen både leda och hemföra.*⁴⁰

För det nionde bringas människan till himlen av en ängel. Lukas 16: *När tiggaren Lasaros var död, bars han av änglar till Abrahams sköte,*⁴¹ över vilket ord Chrysostomos säger: *En ängel hade räckt för att bära den fattige, men fler kom av den anledningen att de skulle utföra en glädjedans.*⁴² Men en ängel kommer människan till mötes i döden av en trefaldig orsak, nämligen för att glädja den dystra och sorgfyllda själen vid utgången, för att göra slut på demonen och för att ära och upphöja den olyckliga och föraktade själen. Och så läses det att den kommit till de många heliga.

Detta förläne oss Gud allsmäktig, Fadern, Sonen och den Helige Ande. Amen.

³⁹ Conradus Eberbacensis *Exordium magnum Cisterciense, sive, Narratio de initio Cisterciensis Ordinis, Distinctio secunda, cap. III* (CCCM 138) (*Den längre skildringen av cisterciensordens första tid, eller, Berättelse från cisterciensordens begynnelse, andra avdelningen, kapitel 3*)

⁴⁰ Tob. 5:16. (Tobits bok uppvisar stora skillnader mellan *Vulgata* och *Bibel 2000*.)

⁴¹ Luk. 16:22.

⁴² Thomas av Aquino *Catena Aurea in Lc, cap. 16, lectio 5* (Chrysostomos). Thomas citerar Chrysostomos *Homilia III de Lazaro* (*Predikan 3 över Lasaros*). I texten han citerar står det dock: *En enda ängel hade inte räckt...*

BIBLIOGRAFI

Otryckta källor

Uppsala universitetsbibliotek:

Acho Iohannis, *De angelis sermo*. C326, fol. 69^v – 72^r.

Editionens källor

Bernard de Clairvaux. *Sermones per annum. Sermons pour l'année*. Tome I.1 (Avent et Vigile de Noël, Œuvres Complètes XV.1), ed. J. Leqlercq, H. Rochais et Ch. H. Talbot (SC 480), 2004. Paris: Les Editions du Cerf.

S. Bernardus Claraevallensis. *Sermones in Cantica Canticorum*, ed. J. Mabillon, 1862. PL 183.

Även tillgänglig: <http://www.documentacatholicaomnia.eu>

Biblia Sacra iuxta Vulgatam Versionem. Editio quinta, rec. Robert Weber, ed. Roger Gryson, 1969. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft.

S. Birgitta. *Revelaciones, Lib. I*, ed. Carl-Gustaf Undhagen (SFSS, Ser. 2. Latinska skrifter, vol. VII:1), 1978. Stockholm: Almqvist & Wiksell.

S. Birgitta. *Revelaciones, Lib. VIII*, ed. Hans Aili (SFSS, Ser. 2, Latinska skrifter, vol. VII:8), 2002. Stockholm: Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien.

S. Bonaventura. *Commentaria in quatuor libros sententiarum Magistri Petri Lombardi. Lib. II*. (Modern utgåva saknas).

Conradvs Eberbacensis. *Exordium magnum Cisterciense, sive, Narratio de initio Cisterciensis Ordinis*, ed. Bruno Griesser (CC CM 138), 1994. Turnhout: Brepols.

Hieronymvs Stridodensis. *Commentarii in Matheum libri IV*, ed. D. Hurst & M. Adriaen (CC SL, 77), 1969. Turnhout: Brepols

Hugo Ripelinus Argentoratensis. *Compendium theologiae veritatis*. (Modern utgåva saknas).

Ignotus auctor. *De venerabili sacramento altaris. Opera aliqua false adscripta Thomae*.

Tillgänglig: www.corpusthomisticum.org

Isidorus Hispalensis. *Etymologiarvm sive originvm libri XX*, recognovit brevique adnotatione critica instruxit W M Lindsay. Tom. I-II Oxford etc.: Oxford University Press, 1985 [1911].

Sekundärlitteratur

Andersson, Roger. 1993. *Postillor och predikan*. Stockholm: Sällskapet Runica et Mediaevalia.

Andersson, Roger. 2001. *De birgittinska ordensprästerna som traditionsförmedlare och folkfostrare*. Stockholm: Sällskapet Runica et Mediaevalia.

Andersson, Roger & Stephan Borgehammar. 1997. "The Preaching of the Birgittine Friars at Vadstena Abbey". *Revue Mabillon Nouvelle Série*, 8 (t.69): 209-236.

Andersson-Schmitt, Margarete, Håkan Hallberg und Monica Hedlund. 1991. *Mittelalterliche Handschriften der Universitätsbibliothek Uppsala. Katalog über die C-Sammlung. Band 4. Handschriften C301-400*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

Berggren, Maria. 2009. *Homiletica Vadstenensia. Ad religiosos et sacerdotes*. (CC CM 229) Turnhout: Brepols.

Bibel 2000

Biblia sacra iuxta Vulgatam versionem. Editio quinta, rec. Robert Weber, ed. Roger Gryson, 1969. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft.

Birgitta. *Reg. Salv.: Sancta Birgitta. Opera minora I. Regvla Salvatoris*. ed. Sten Eklund. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 1975. (Finns också i Samlingar utg. av Svenska Fornskriftsällskapet, Ser. 2. Latinska skrifter VIII:I)

Birgitta. *Extr.: Den Heliga Birgittas Reuelaciones Extrauagantes*, ed. Lennart Hollman. Svenska Fornskriftsällskapet. Andra serien. Latinska skrifter. Band V, 1956. Uppsala: Almqvist & Wiksells Boktryckeri.

Birgitta. *Upp. Den Heliga Birgitta. Himmelska uppenbarelser, fjärde bandet*. Övers. Tryggve Lundén. Malmö: Allhems förlag, 1959. Tillgänglig:

<https://litteraturbanken.se/forfattare/LundenT/titlar>

Borgehammar, Stephan. 1990. ”*De dedicatione ecclesiae*. Formell analys av några vadstenapredikningar avsedda för kyrkoinvigningstiden”. I *I Heliga Birgittas trakter*, Göran Dahlbäck, 151-167. Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet. Uppsala: Ord & Form.

Borgehammar, Stephan. 2010. ”Svensk medeltida påskpredikan: tre exempel”. I *Svensk påskpredikan genom tiderna*, red. Christer Pahlmblad och Sven-Åke Selander, 9-46. Skellefteå: Artos.

Borgehammar, Stephan. 2018. ”De svenska dominikanernas predikan” i *Visby, världen och Guds rike. Dominikanernas tid på Gotland*, red. Ragnar Svenserud, 123-147. Gotlands Kyrkohistoriska Sällskskaps skriftserie nr 6. Visby: Gotlands Kyrkohistoriska Sällskap.

Cappelli, Adriano. 2016. *Lexicon abbreviaturarum. Dizionario di abbreviature latine ed italiane*. Milano: Editore Ulrico Hoepli. [1929].

Ekström, Gunnar. 1939. *Västerås stifts herdaminne. Medeltiden och reformationstiden*. Falun: Aktiebolaget Gustaf Blids bokhandel.

Engelhart, P. Adalbert O.S.B. 1995. *Helgonkalendern. En helgonkalender för årets alla dagar*. Vejbystrand: Bokförlaget Catholica.

Fredriksson, Anna. 1990. *Corona aurea super caput eius. A Vadstena Sermon Edited with an Introduction*. Studia seminarii latini Upsaliensis 3. Uppsala: Uppsala University. Department of Classical Philology.

Gad, Tue. 1966. "Mikael". *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid*, bd. XI, 616-620. Malmö: Allhems förlag.

Gallén, Jarl. 1976. "Änglar". *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid*, bd. XX, 529-532. Malmö: Allhems förlag.

Gejrot, Claes (ed.). 1996. *Vadstenadiariet. Latinsk text med översättning och kommentar*. Stockholm: Kungl. Samfundet för utgivande av handskrifter rörande Skandinaviens historia. Handlingar del 19.

Hallberg, Håkan 1995. "Reportaciones Vadstenenses über das Predigen im Kloster Vadstena 1430". I *A Catalogue and Its Users. A symposium on the Uppsala C Collection of Medieval Manuscripts*, ed. Monica Hedlund. (Acta Bibliothecae R. Universitatis Upsalensis, 34), 101-114. Uppsala: Uppsala universitet.

Hallberg, Håkan. 1997. *Acho Iohannis scribens, praedicans, auditus. Två Vadstenapredikningar i två versioner*. Vadstenabrödernas predikan. Meddelanden 4. Uppsala: Uppsala University. Department of Classical Philology.

Hedlund, Monica. 1993. "Medeltida kyrko- och klosterbibliotek i Sverige" i *Helgerånet. Från mässböcker till munkepärmor*, red. Kerstin Abukhanfusa, Jan Brunius och Solbritt Benneth, 25-36. Stockholm: Carlssons Bokförlag AB.

Hieronymus. "Prologus in Libro regum" i *Biblia sacra iuxta Vulgatam versionem*, rec. Robert Weber, ed. Roger Gryson. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1969, 364-366.

Härdelin, Alf. 2005. *Världen som yta och fönster*. Stockholm: Sällskapet Runica et Mediaevalia.

"Jerome." 2018. <https://en.wikipedia.org/wiki/Jerome> (Hämtad 2018-05-10).

Jørgensen, Johannes. 1942. *Den heliga Birgitta av Vadstena. Första delen (1303-1349)*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.

Kilström, Bengt Ingmar. 1958. *Den kateketiska undervisningen i Sverige under medeltiden*. Lund: CWK Gleerup.

Lindblom, Andreas. 1973. *Vadstena klostets öden. Till 600-årsminnet av Birgittas död*. Vadstena: Vadstena Affärstryck.

Maliniemi, Aarno. 1942. *De S. Henrico. Episcopo et martyre. Die mittelalterliche Literatur über den Apostel Finnlands. II Legenda nova. Sermones*. Helsingfors: Finska Kyrkohistoriska Samfundets Handlingar XLV:2.

Mathias Lincopensis *Homo conditus: Magistri Mathiae canonici Lincopensis opus sub nomine Homo conditus vulgatum*, nunc primum ed. Andreas Piltz (Samlingar utgivna av Svenska fornskriftsällskapet. Ser. 2, Latinska skrifter 9:1) Uppsala: Svenska Fornskriftsällskapet, 1984.

Nilsson, Bertil. 1982. "Om rättigheten och skyldigheten att predika". I *Predikohistoriska perspektiv. Studier tillägnade Åke Andrén*, red. Alf Härdelin, 40-72. Uppsala: Skeab Förlag AB.

Parkes, Malcolm Beckwith. 2008. *Their Hands Before Our Eyes: A Closer Look at Scribes*. Farnham: Ashgate Publishing.

Silfverstolpe, Carl. 1898. *Klosterfolket i Vadstena. Personhistoriska anteckningar*. Stockholm: P. A. Norstedt & söner.

Steer, Georg. 1981. *Hugo Ripelin von Straßbourg: Zur Rezeptions- und Wirkungsgeschichte des ›Compendium theologiae veritatis‹ im deutschen Spätmittelalter*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.

Vitalis, Henrik. 1991. *In canonizatione beate Birgittae. A Vadstena Sermon Edited with an Introduction*. Studia seminarii Latini Upsaliensis 4. Uppsala: Uppsala University. Department of Classical Philology.